

*Bygningss
Arkæologiske
Studier*

97

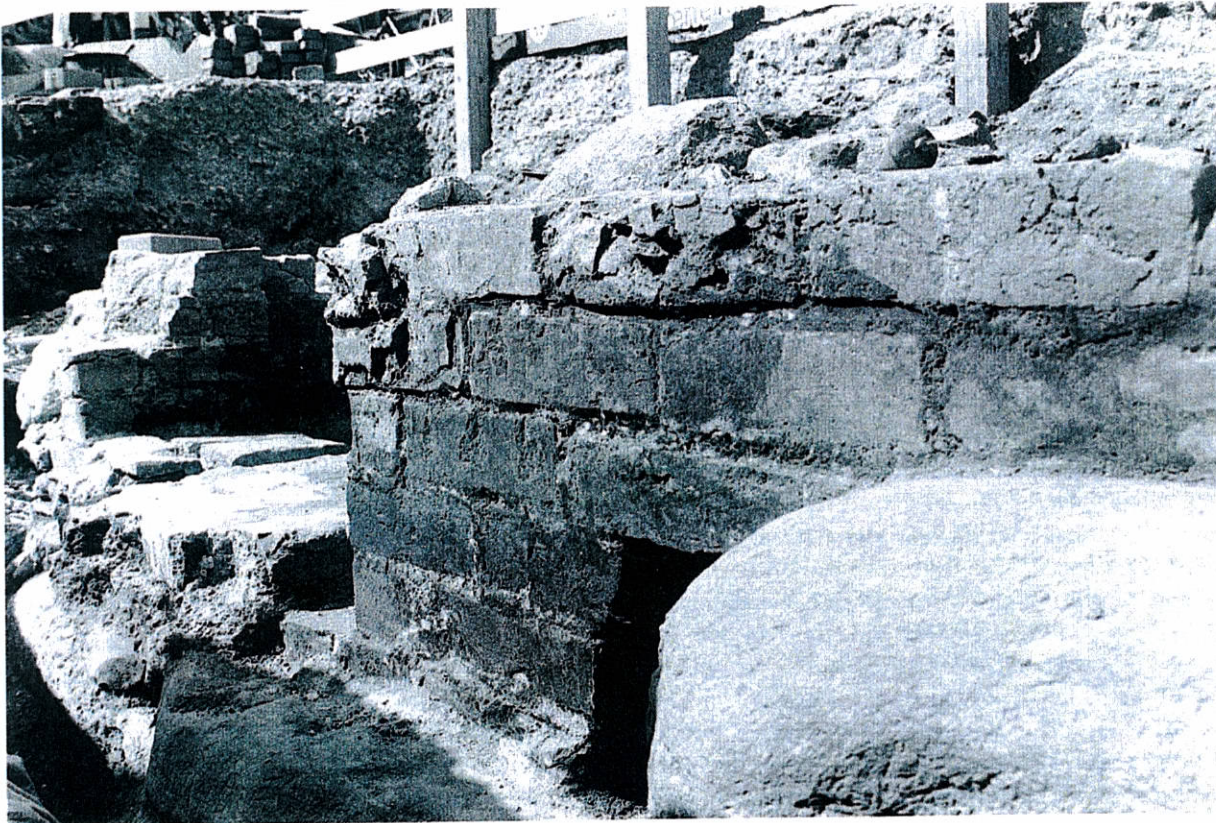

Fig. 1. Husets indgangsparti med døråbningen og afløbsrenden set fra sydøst. Roskilde Museum fot.

ET STENHUS FRA CA. 1300 I ROSKILDE

Af Hanne Dahlerup Koch

Algade, der sammen med Skomagergade og Støden siden middelalderen danner Roskildes øst-vestgående hovedfærdselsåre, blev i 1994-95 renoveret. Til projektet hørte bl.a. en omfattende renovering af gadens ledningsnet, og følgelig var et hold arkæologer fra Roskilde Museum knyttet til projektet.¹

Da vi gravede i en af byens gamle hovedgader, var det ikke overraskende, at vi ved vore undersøgelser primært afdækkede ældre gadebrolægninger. I den del af Algade, der lå vest for Lille Gråbrødre Stræde, var den ældste brolægning fra ca. 1300. Denne brolægning var lagt direkte på den moræneler, der udgør undergrunden, dvs., at ældre kulturlag og evt. gadebrolægninger forinden var blevet fjernet. Sammen med den østligste del af Skomagergade udgjorde det meste af denne del af Algade også byens middelalderlige torv. Dette gadestykke er da også i dag bredere end den østlige del af Algade, en bredde vi kunne følge tilbage til strækningens ældste brolægning. Den østlige del af Algade mellem Lille Gråbrødre

Stræde og krydset ved Hestetorvet fik sin nuværende bredde i 1950'erne og 1960'erne, idet man nedrev husene på gadens nordside, og byggede de nye huse nordligere. Derimod kunne den middelalderlige brolægning i syd følges indtil gadens nuværende sydlige facadelinie. Modsat i Torveområdet fremtrådte gadebrolægningerne på denne østlige strækning ikke så ensartede, og blandt dem var også rester af gadeanlæg ældre end 1300. Gadeanlæggene var dels brolægninger dels forskellige former for anvendelse af grene, kviste og træstykker. En af grundene til, at de ældre gadeanlæg var bevaret i dette område, er, at en del af området er sumpet, formentlig p.g.a. kildeaktivitet.² En anden grund til, at de ældre gader er bevaret i øst, skal sikkert søges i et ønske om at udjævne terrænforskellen mellem den lavereliggende østlige del og den højereliggende vestlige del.

Rørrenoveringen omfattede bl.a. en ny hovedvandleddning i gadens nordside. Den blev lagt i et ældre rørtracé for en nu nedlagt gasledning. I gadens østlige del lå denne ældre ledning langs yder-

siden af fundamenterne til de nedrevne huse. Da disse huses udstrækning p.g.a. deres sene nedrivning er dokumenteret på ældre bykort, var der ikke planlagt særskilt opmåling og undersøgelse af deres fundamenter, idet de formodedes at være fra 1700-tallet og senere. Derfor var vores overraskelse stor, da der kom et kampestensfundament med munkestensmurværk tilsyne i nordsiden af traceet. Et af de i 1969 nedrevne huse, havde altså i ukendt omfang rummet rester af et middelalderligt stenhus.³

I traceets modsatte side sås en række stolpehuller, der kunne høre til en forgænger til stenhuset.

Opdagelsen af stenhuset betød, at arbejdet med nedlægningen af den nye hovedvandleddning måtte stoppes, og samtidig stod det klart, at der måtte foretages yderligere undersøgelser på begge sider af traceet. For at sinke anlægsarbejdet mindst muligt besluttedes det at dele den arkæologiske undersøgelse i tre dele. Den del af traceet der løb langs stenhuset, og som ikke allerede var gravet med maskine, blev udgravet af arkæologerne som felt BN. Derefter kunne arbejdet med vandledningen fortsætte. Som det næste blev på sydsiden af traceet, dvs. ude i vejbanen, udgravet felt BT, med rester af stenhusets forgænger i træ. Som det sidste blev området på nordsiden af traceet med selve stenhuset udgravet som felt CI (fig. 2).⁴

Træhuset

Husets sydfacade lå ca. 1,6 m sydligere end stenhusets (fig. 2). Hvor stenhuset senere blev bygget havde det fjernet de fleste spor efter træhuset, og i vest var det ødelagt af en nyere kloakgrøft.

Husets sydside var orienteret nordvest-sydøst og havde en længde på mindst 5,2 m. Bevaret var en række af 11 måske 12 forholdsvis tæt placerede stolpehuller. Ca. 10-15 cm syd for stolperækken fandtes en parallel 20-30 cm bred grøft, der tolkes som en væggrøft og yderligere ca. 10 cm sydligere lå en tilsvarende men smallere, ca. 10 cm bred, grøft. Tolkningen af den sydligste grøft er usikker, blandt mulighederne er en ældre væggrøft, et skel eller et hegn. Endelig fandtes spredt i felterne BN og CI stolpehuller, der kan høre til træhuset.

Datering

Huset havde ingen bevarede gulvlag. I det lag, BTL5, stolpehullerne var nedgravet i, og det lag, BTL4, der dækkede væggrøfterne, fandtes bare fire skår af østersøkeramik, der alle dateres til 1100-tallet. Det kan imidlertid ikke udelukkes, at BTL4 er et påført lag, f.eks. i forbindelse med planering forud for stenhusets opførelse. Andre forhold taler da også for, at huset hører sammen med en 1200-tals-brolægning, der er registreret i felt

AY, der lå ca. 12 m vest for felt BT.⁵ Denne datering vil betyde, at træhuset er stenhusets direkte forgænger, hvilket også er det rimeligste at antage.

Stenhuset

Stenhuset ligger som nævnt ca. 1,6 m nordligere end træhuset (fig. 2), så også o. 1300 (om stenhusets datering se nedenfor) har gaden været for smal og er derfor på samme måde som i ny tid blevet udvidet mod nord. Stenhuset havde samme orientering i forhold til verdenshjørnerne som træhuset, men en smule divergerende.

Huset, der i 1978 blev bygget som afløser for det i 1969 nedrevne hus, har parkeringskælder (fig. 14). Bevaret af det middelalderlige stenhus er derfor kun sydmuren ud mod gaden og dele af øst- og vestmuren. Østmuren var ud over af parkeringskælderen formentlig blevet beskadiget af et ældre nord-sydgående tracé til en vandledning. Begge sydmurens hjørner var blevet beskadiget ved gravning af ældre grøfter til stikledninger. Desuden formoder vi, at maskinen nåede at fjerne en kampesten og de yderste teglsten i vesthjørnet, før vi opdagede ruinen. Incl. sydhjørnerne var af østmuren bevaret ca. 1,8 m og af vestmuren ca. 2 m. Sydmuren var bevaret i en længde af op til 7,70 m incl. hjørnerne.

Af vest- og østmuren er kun kampestensfundamentet bevaret. Vestmuren er kun delvis fremdraget på indersiden, fordi det viste sig, at fylden mellem fundamentsstenene var udvasket (fig. 3). På ydersiden afstod vi af tidsmæssige grunde fra at fremdrage vestmuren. Mens vestmurens fundament således ikke blev nøjere undersøgt, viste østmuren sig at være særlig dybt funderet, så dybt at dets underkant ikke er registreret, men den ligger under kote 38.06.⁶ Grunden til denne kraftige fundering skyldes ældre gruber i området, bl.a. en grube med bronzealderkeramik.

Kun i sydmuren var der bevaret murværk – op til to skifter – over kampestenene. Endvidere viste sydmuren sig at rumme husets oprindelige døråbning til gaden og en afløbsrende (fig. 1,4-6). Sydmurens nuværende overkant er generelt i kote 39.00 enkelte steder 10-15 cm højere. Sydmurens fundament er på ydersiden helt frilagt, på indersiden kun delvis. Det er af kampesten – enkelte sten med en længde på op til 1 m – i to skifter, og det er delvis nedgravet i moræneleret. Hvor dør og rende er placeret, er der dog kun et skifte. Fundamentets bredde er indtil 1,40 m, og dets underkant er i ca. kote 38.10. Det nederste kampestensskifte havde været jorddækket både ind- og udvendigt. Mod husets inderside var den øvre kampestensrække med plan flade, og med et ovenliggende skifte af mindre 20-30 cm store sten, der

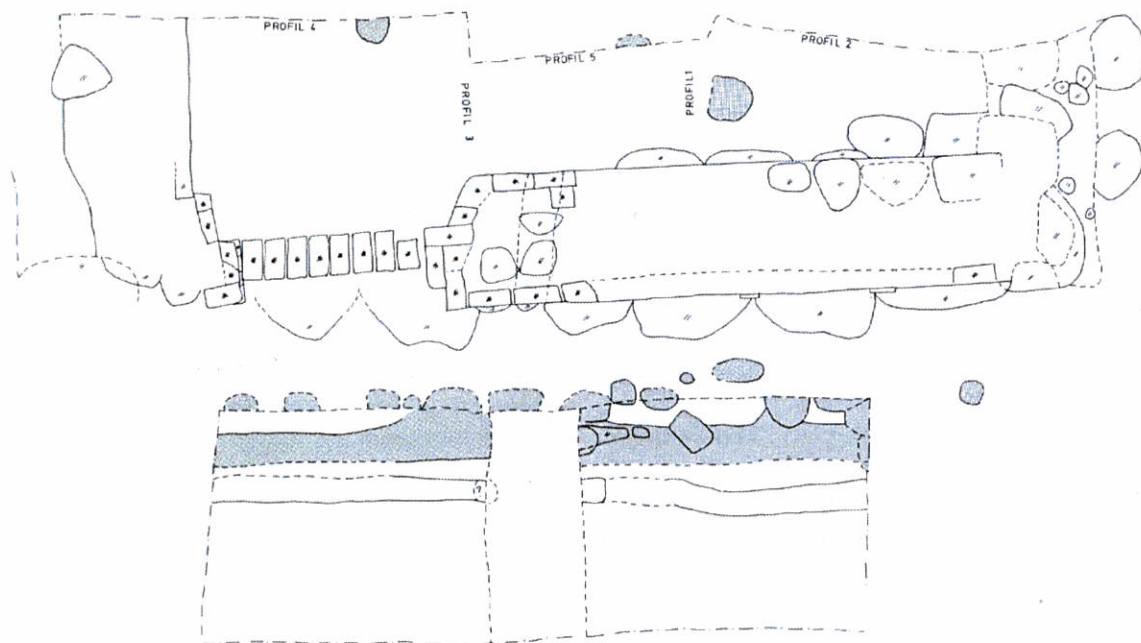

Fig. 2. Felterne BT og CI med det mellemliggende vandørstracé, kaldet felt BN, indmålt i System 1934. Med mørkt er angivet stolpehuller og vægggrøft til træhuset. På ydersiden af huset løber endnu en grøft, hvis tolkning er usikker. Mål 1:50. Roskilde Museum del.

ligeledes havde plan flade mod indersiden. Det forhold, at husets byggelag gik op til underkanten (i ca. kote 38.50) af skifterne med plan inderside, bekræfter at sidstnævnte har været synlige. Teglstensmuren ovenpå sydmurens fundament var 90 cm bred med en murkerne af teglbrokker og marksten i mørtel. De to bevarede munkestensskifter var uregelmæssige og bestod primært af løbere. På grund af fundamentsstenene uregelmæssige overkant er flere af teglstene huggede til halvt tykkelse, så skiftet kunne få en jævn overflade.

Som det fremgår af ovenstående, er der indvendigt i huset kun bevaret en lille flade med kulturlag, der hører til huset. Uheldigvis er der ca. midt i denne flade (og i den udlagte tværprofil) en recent forstyrrelse i form af et nyere borehul.

Afløbsrenden

Renden er placeret lige øst for døren, hvor teglstensmurværket slutter sig til kampestensmurværket. Dens underkant svarer til overkanten af nederste kampestensskifte. Renden går gennem muren, lidt på skrå i forhold til murens orientering. Den er rektangulær, ca. 20 cm bred og ca. 30 cm høj. Bunden er mod husets inderside i kote 38.41 og mod ydersiden i kote 38.45. Oprindelig må der have været indsat en træramme, og denne dels have haft hældning mod ydersiden, dvs. mod gaden, dels haft underkant i niveau med den oprindelige dørtærskel og dermed haft samme niveau som gaden, så man har kunnet lede kloak-

vandet direkte ud i gaden. Hvis renden havde haft hældning indad, ville det betyde, at den skulle tolkes som en vandrende, der havde ført vand ind i huset. Men der var ingen spor af en sådan vandrende udenfor huset.

Tre jordprøver fra renden er blevet analyseret af mus. insp. David Robinson og Jan Harild, Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser. Prøvernes planterester var dog så nedbrudte, at en egentlig tolkning af dem ikke var mulig, men det viser i det mindste, at renden har været veldrænet.⁷

Døråbningen

Husets oprindelige døråbning til gaden var anbragt i den vestlige del af sydmuren. Umiddelbart øst for sad afløbsrenden. Døråbningen var bevaret i op til fem skifters højde. Lysningens vanger er 1½-sten brede, og ydersidens vangesten har afrundede hjørner. Åbningen har mod husets inderside asymmetrisk smig, der er trukket en halv sten tilbage fra lysningen (Fig. 7). I forhold til sydmurens

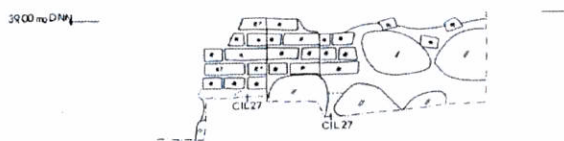

Fig. 3. Opstalt af vestmurens inderside. R betegner sten med sildebensmønster. Mål 1:50. Kirstin Eliassen del.

flugt er smigen i øst ca. 60-65° og smigen i vest ca. 95°. Ydersiden af døråbningen har halvtstensfals.⁸ De fleste af stenene i døråbningen havde sildebensmønster i flere rækker (fig. 8), der formentlig var påført før brændingen.⁹ Stenene i døråbningens vestside havde været udsat for størst slid, så mønstret var bedst bevaret på sten i østsiden.

Døråbningens niveau var blevet ændret flere gange, ændringer der for nogles vedkommende skyldtes forandringer i gadeniveauet uden for huset, i andre tilfælde forhold inde i huset. I alt kunne der udredes fem ændringer, efterfølgende kaldt faser, men der kan have været flere, hvis spor blot er blevet helt fjernet.¹⁰ Det har ikke været muligt at sammenkæde kulturlagene inde i huset med dørfaserne, hvorfor de bliver behandlet særskilt efter gennemgangen af disse.

Dørfase 1

Fasen er husets byggefase. Husets byggelag er CIL20, CIL26 – CIL29 (fig. 9). Et af lagene, CIL27, går i døråbningen over fundamentstenene men under tærskelstenene (fig. 3), mens CIL26 og CIL29 også ligger i bunden af afløbsrenden. Det oprindelige dørtrin er ikke bevaret, men det har været i niveau med de fremspringende tærskelsten, der ses i vestsiden på opstalterne (fig. 5-6). Dette niveau er ca. kote 38.60, hvilket svarer til niveauet for den gadebrolægning, BTK2, der ligger syd for huset, og som dækker det ældre træhus. BTK2 er bl.a. langs med huset overlejret af et massivt lag slagger, BTL3/BNL12, der også har fungeret som brolægning.

Dørfase 2

Som det kan ses på opstalterne, er døråbningens tærskelsten i østsiden lavere end i vest. Det skyldes sætningerne i fundamentet. Indvendigt har man forsøgt at stabilisere sætningerne ved at lægge marksten ned langs fundamentet. Sætningerne betød også at det blev nødvendigt med et nyt dørtrin (fig. 5-6 og 10). Det gamle blev fjernet, og det underliggende lag, CIL26/CIL27, afrettet, inden det nye trin blev lagt. Det nye dørtrin kom naturligvis i østsiden til at dække det nederste skifte med sildebensmønstrede sten, men trinnets niveau blev det samme som i dørfase 1, dvs., at det hører til den samme gadebrolægning som det første trin.

Dørfase 3

Den næste ændring hænger formentlig sammen med, at gadeniveauet udenfor var blevet højere, idet BTK2 afløses af en brolægning BTK1, hvis overkant er i o. kote 38.70. Den nye brolægning er mere spredt og af hånd- og hovedstore sten samt

slagger, og det er muligt, den blot er lagt foran huset. Brolægningen er ikke blevet registreret helt ind til huset, fordi dette niveau stort set blev gravet med maskine, men der er ingen grund til at tro, at den ikke skulle have ligget her. Dørtrinnet er blevet forhøjet ved, at man ovenpå dørtrinnet fra fase 2 har lagt en række sten (fig. 12). Såvel i stenstørrelsen (stenene er mindre, ca. 27 cm), som i den anvendte mørtel adskiller dette trins udseende sig fra de øvrige fasers og fra husets udseende i øvrigt. Trinnets overkant er i kote 38.71-38.75, men mørtelspor på stenenes overkant peger på, at der har været muret et (eller flere) trin ovenpå. I så fald har dørtrinnet ligget højere end gadeniveauet. Da der jo ikke er fundet lag inde i huset, der med sikkerhed hører til denne fase, kan spørgsmålet om dørtrinnets niveau ikke afklares. Gadens nye niveau har betydet, at afløbsrenden ikke mere har kunnet anvendes, idet dens overkant er i kote 38.77. For at undgå at der i stedet skulle ske indsvivning fra gaden og de underliggende lag, er renden på husets yderside blevet dækket med en stenpakning.

Dørfase 4

I denne fase er lagt tre skifter teglsten på ydersiden af de to lag dørtrin, som var bevaret fra fase 2 og 3. Det nederste af fase 4's skifter består af både fragmenter og hele teglsten, og det er tydeligt, at de ikke har været synlige (fig. 11). Deres oversiden er da også mørteldækket, hvori næste skiftes sten er muret (fig. 12). Dette skiftes overkant svarer til overkanten af det, der var bevaret fra fase 3. Sammen med dørtrinnet fra fase 3 fylder trinnet fra fase 4 dermed døråbningen helt ud til murflugten mod gaden. Rester af en række sten viser, at trinnet i dette skifte er gået hen over fundamentstenene og dermed endnu længere ud mod/i gaden. Et tredje skifte med overkant i ca. kote 38.87 var muret ovenpå (fig. 4).

Udenfor huset er der i dette niveau desværre ingen gadelag eller andre kulturlag bevaret. Derfor er det heller ikke muligt at afgøre, om dørtrinnets nye udformning har betydet, at trinnet har ligget højere end eller været i niveau med gaden.

Det må også tilføjes, at den her foreslåede rækkefølge af fase 3 og 4 ikke er sikker. Den kan både være modsat, eller de to faser kan være en og samme. Her skal man også være opmærksom på, at stenene i dørfase 4 ligger, hvor de er meget mere udsatte for slid end dem i dørfase 3, dvs., at dørfase 4 kan være en delvis udskiftning/reparation af dørfase 3. Endvidere kan der have været flere faser inden nedennævnte dørfase 5; faser hvoraf et hvert spor nu mangler (jfr. at fase 1's trin manglede).

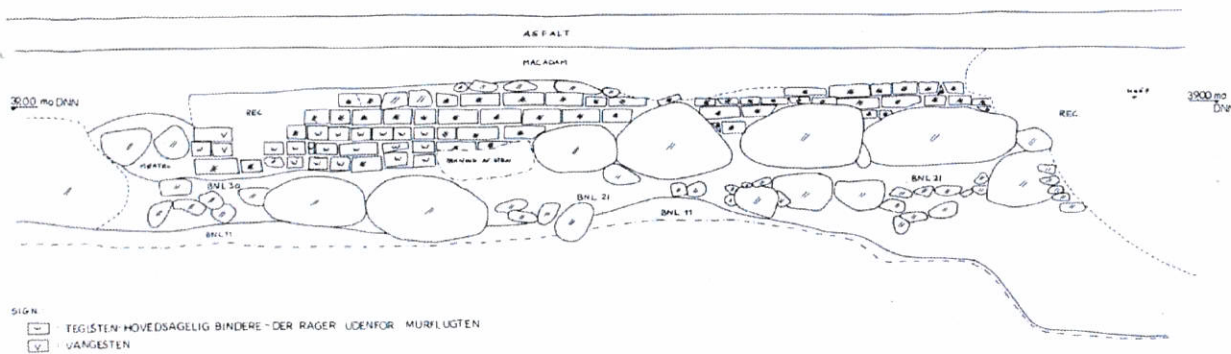

Fig. 4. Opstalt af sydmurens yderside med døråbning og rende tilmuret. Stenene, der ragede udenfor murflugten, viste sig at være dørtrinnene i dørfase 4. Mål 1:50. Kirstin Eliassen del.

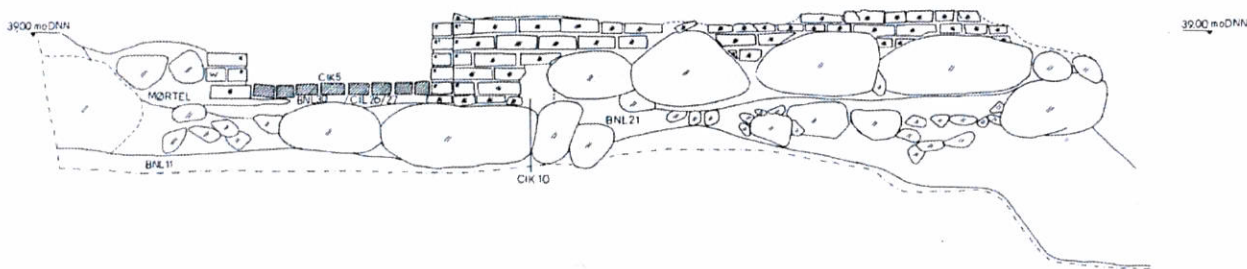

Fig. 5. Opstalt af sydmurens yderside med den åbnede døråbning (CIK5) og afløbsrende (CIK10). Trinnet er dørfase 2. Bemærk den sunkne tærskelsten fra dørfase 1 i østsiden. Mål 1:50. Kirstin Eliassen del.

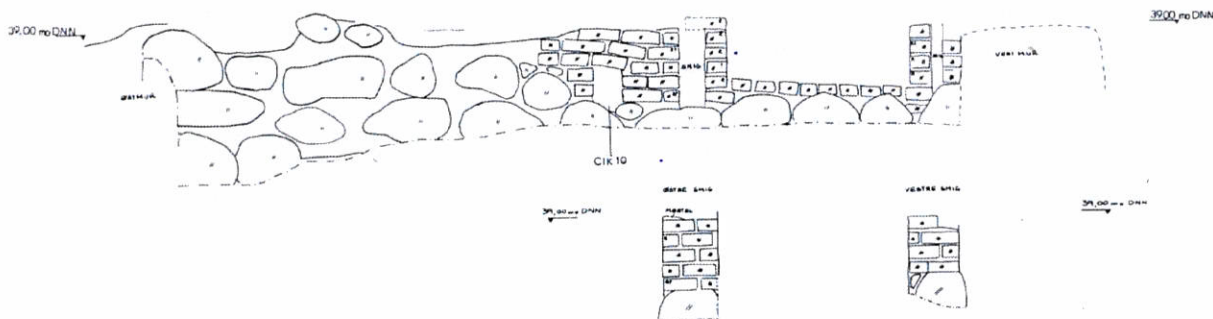

Fig. 6. Opstalt af sydmurens inderside og de to smige. Den østlige tærskelsten fra dørfase 1 har tydeligvis sat sig. Det viste trin tilhører dørfase 2. CIK10 er afløbsrenden. Mål 1:50. Kirstin Eliassen del.

Dørfase 5

Fasen består af en eller flere reparationer af trinnet (fig. 13). De nye trin er muret ovenpå trinnene fra fase 3 og 4. Modsat de ældre trin fortsætter de ind i smigen. Ligeledes modsat de tidligere faser er de anvendte sten ikke særlig ensartede, og indtrykket af et præsentabelt indgangsparti er væk. Trinene er kun bevaret fragmentarisk og består af genanvendte munkestensbrokker – ofte meget slidte, måske har de tidligere ligget som dørtrin (?) – samt et par marksten, den ene forholdsvis stor ca. 40×40 cm. Set indefra er der i smigen et trin med overkant i ca. kote 38.70-38.75. I selve lysningen ligger et højere trin med overkant i ca. kote 38.75-38.83. Muligvis er der i dørens yderside et endnu højere trin i kote 38.92-38.96, men det kan

også være tilmuringsmateriale fra næste fase. Trinene tyder altså på, at der nu har været en så stor niveauforskel mellem gulvet inde i huset og gaden udenfor, at man har måttet gå op ad trappen, når man skulle ud på gaden. Udenfor huset er der ikke bevaret kulturlag, der kan knyttes til fasen.

Dørfase 6

I denne fase opgiver man at bruge døråbningen og murer den til. Tilmuringen er bevaret i et skiftes højde (overkant i ca. kote 39.05). Tilmuringsmaterialet bestod bl.a. af munke- og nonnetagsten. Der er indvendig i huset et byggelag, CIL17, fra denne tilmuring (fig. 9). Laget er lagt op ad tilmuringen og den øvrige murens inderside. Det samme er det ovenliggende lerlag, CIL12/CIL3

(incl. CIL13), der tolkes som et lergulv, hørende til denne fase. Dette gulv har i øvrigt betydet en definitiv lukning af afløbsrendens inderside. Lag CIL14, der ligger i husets østlige del og under CIL3, tolkes også som hørende til denne fase, fordi der derved er sket en fælles afretning af de underliggende lag CIL16 og CIL15 med CIL18 (se lagfase 2).

Husets lag, lagfase 1 og 2

Som det er fremgået af gennemgangen af de enkelte dørfaser, er der, bortset fra byggelagene til fase 1 og fase 6 samt til sidstnævnte et lergulv, ingen af husets indvendige lag, der entydigt kan knyttes til nogle bestemte dørfaser. Der findes dog lag og en enkelt konstruktion (CIK6) mellem fase 1 og fase 6. Arbejdet med at udrede disse lags stratigrafi er vanskeliggjort af tre forhold:

- der er tale om en meget lille flade
- der er recente forstyrrelser, specielt borehullet i tværprofilen
- forsøgene på at stabilisere fundamentet, specielt det under vestmuren, betyder, at lagforholdene i disse områder er uklare.

Udredningen af lagstratigrafien har ført til en inddeling af lagene i to faser, der – for at skelne dem fra de ovenomtalte (dør)faser – vil blive kaldt lagfaser. I gennemgangen af lagfaserne vil der også blive givet et forslag til deres tilknytning til dørfaserne.

Lagfase 1: I husets vestlige del fandtes konstruktionen CIK6 (fig. 12) dels på et stykke af fladen indenfor døråbningen, dels over de indvendige fundamentsten i døråbningen. Den bestod af en blanding af teglsten, teglstensbrokker, fire fliser (de to glaserede) og marksten. Blandt teglstenene var både sten med en længde på 27 cm (jfr. stenene i dørfase 3) og på 30 cm (som stenene i de øvrige faser). Desuden var flere af teglstenene meget slidte, måske havde de været brugt som dørtrin? CIK6 lå ikke plant. Den lå højest hen over fundamentstenene, hvor overkanten var i kote 38.56-38.64 og dermed svarede til overkanten af trinnene i dørfase 1 og 2. I fladen indenfor døren havde den sat sig voldsomt, dels p.g.a. sætningen i fundamentet ved dørens østside, dels fordi det lag, den lå på, CIL26/CIL27 fra dørfase 1, havde sat sig. Som en fortsættelse af CIK6 lå et hårdt lerlag CIL22 nord for (fig. 9). Der er to forslag til tolkningen af CIK6. Den ene er, at der er tale om et gulv, og i så fald vil dets lappede udseende bedst svare til det, der sås i dørfase 5. Tilhørsforhold til dørfase 5 må dog afvises, da CIK6 ligger under CIL18, der er ældre end eller samtidig med denne dørfase (se lagfase 2). Den anden tolkning af CIK6 er, at den er udlagt som et forsøg på at rette sæt-

ningerne inde i huset op, altså en form for planering. Det kan også forklare, hvorfor den kun er fundet i en del af fladen. Ved denne tolkning ville det være naturligt at knytte den sammen med dørfase 2, der jo netop skyldes en opretning af dørtrinnet p.g.a. sætning. For det kunne også tale, at overkanten af CIK6 i døråbningen svarer til dørtrinnet i fase 2. Imod tilknytning til denne dørfase taler forekomsten i CIK6 af sten med længden 27 cm, som svarer til størrelse af stenene i dørfase 3's dørtrin.

I husets østlige del lå over fase 1's byggelag lerlaget CIL23. CIL23 og CIL22 var ikke sammenhængende, men deres ensartede stratigrafi, karakter og fælles overflade i kote 38.50 taler for, at CIL23 også hører til denne lagfase. Det er dog ikke helt sikkert fordi nedgravningen CIL21 går gennem CIL23. Denne nedgravning kan nemlig være fundamentsgrøften til husets østmur, men den kan også skyldes et forsøg på, at rette dette fundament op.¹¹ Et smudslag CIL19 over CIK6/CIL22 (findes ikke i profilerne) hører også til fasen.

Lagfase 2: CIL18 og CIL16, der glider sammen, dækker henholdsvis CIL22 og CIL23 (fig. 9). CIL15 tolkes også som hørende til denne fase. De tre lag har alle karakter af byggelag og det registreredes under udgravningen, at dørfase 5 lå på CIL18. Det er ikke muligt at afgøre, om lagene skal ses i sammenhæng med bygningen af dørfase 5 eller, om de hører til en tidligere fase. I så fald dog næppe tidligere end dørfase 3, idet lagene delvis dækker afløbsrenden gennem muren, der jo på ydersiden først tildækkes i denne fase.

Sammenfattende foreslås det derfor, at lagfase 1 er samtidig med eller yngre end dørfase 2 – mest sandsynligt hører til dørfase 3 – og at lagfase 2 ligger mellem dørfase 3 og dørfase 5.

Faserne efter dørens tilmuring

Efter at døren var blevet tilmuret i dørfase 6, og der inde i huset var lagt lergulvet CIL12/CIL3, er det kun lagforholdene inde i huset – og primært i dets vestlige del – der viser endnu to faser i husets historie. Faserne benævnes her 7 og 8 (fig. 9).

Fase 7: Ca. midt i huset og ind mod og under nordprofilen fandtes konstruktionen CIK2. Kun en lille del af den sås i fladen, og det er derfor ikke muligt at give en sikker tolkning af den. Den bestod af fem kampesten og flere tykke lerlag. Tilsyneladende centralt i den var en flade af genanvendte teglsten (CIK9) med trækul under og over. Det kunne tyde på, at den skal tolkes som et ovenanlæg eller lign. Formentlig til denne fase hører også ca. 20 pælehuller med en diam. på ca. 5 cm (CIK3).¹² De syntes fortrinsvis at stå parvis men ellers ikke i noget fælles system. Deres funktion er

uvis, men de kan f.eks. have båret inventar som hylde.

Fase 8: Lagene i fase 7 dækkedes af et 20-30 cm tykt lerlag CIL4. I vest lå yderligere to tykke lerlag ovenpå inden det moderne stabilgrus. I øst lå over CIL4 nyere omrodede lag. De tre lerlag tolkes som planeringslag, og da der ikke var smudslag mellem dem, som udlagt i samme arbejdsgang. Overkanten af det øverste lerlag var i kote 39.30, altså lidt højere end det bevarede murværk.

Datering

Dateringen af huset og dets forskellige faser er baseret på de arkæologiske fund i form af mønter¹³ og keramik.

Da der i selve døråbningen ikke er gjort fund, er det husets byggefase, dørens funktionstid og tilmuring, der kan bestemmes.

I lagene, der hører til byggefasen, fandtes en mønt og 17 skår.¹⁴ Mønten er en borgerkrigsmønt fra 1290-1330. Skårene er fordelt med 13 uglaserede og tre glaserede lertøjsskår samt et skår af gult næsten-stentøj. Blandt de uglaserede er østersøkeramik og blandt de glaserede et skår med pibellersdekoration. Keramikken må dateres til perioden ca. 1250-1300, idet glaseret keramik først findes fra dette tidsrum mens østersøkeramikken forsvinder o. 1300. Brugen af pibellersdekoration ophører ligeledes i beg. af 1300-tallet.¹⁵ I CIL21, hvis tilknytning til byggefasen ikke er sikker – den kan være yngre – fandtes yderligere to mønter med samme datering og to skår, hvoraf det ene er af næsten-stentøj med sinterengobe, en keramiktype, der normalt dateres til slutningen af 1200-tallet og senere.¹⁶ I de to lagfaser er der fundet syv mønter, der ligeledes dateres som borgerkrigsmønter fra perioden 1290-1330 samt to skår, det ene muligvis østersøkeramik.¹⁷ I dørfase 6, der er

Fig. 8. En af karmstenene med sildebensmønster. Roskilde Museum fot.

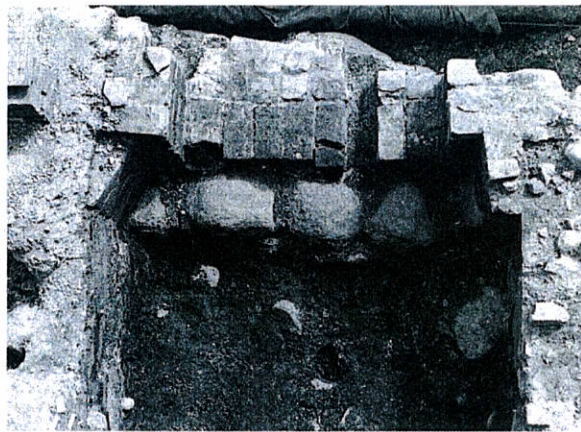

Fig. 7. Døråbningen med den indvendige asymmetriske smig. Den senere fjernede profilbalk på tværs af syd-muren ses til venstre. Trinene i døråbningen er til dør-fase 2 og undermuring til dørfase 4. De manglende sten er fjernet af udgraverne. Roskilde Museum fot.

tilmuringen, fandtes kun tre skår, alle i lag CIL14. Alle var af uglaseret gråbrændt lertøj, og der var østersøskår mellem. Da laget imidlertid er tolket som et afretningslag, kan ældre materiale være indblandet. I fase 7, hvor døren er tilmuret, lå 18 skår, to i CIL11 og de øvrige i CIL10.¹⁸ Det drejer sig både om skår af østersøkeramik og af glaseret lertøj samt et enkelt af næsten-stentøj. Blandt det glaserede lertøj fra CIL11 er en kande-hank med rundt tværsnit og spor efter pibellersdekoration. Fra det stratigrafisk yngre CIL10 er et skår med dekoration i form af påsat stjerneroset. Sådanne bliver formentlig først brugt i 1300-tallet, mens runde kande-hanke og pibellersdekoration forsvinder i begyndelsen af 1300-tallet. Et enkelt skår fandtes i fase 8, det var eftermiddelalderligt.¹⁹

Dateringerne af husets byggefase og den periode, hvor døren er i brug, viser sig altså stort set at være den samme, sent 1200-tal til begyndelsen af 1300-tallet. Et par metodiske problemer m.h.t. anvendelsen af det arkæologiske materiale skal nævnes. Det ene er nedtrædninger, altså at yngre materiale i tidens løb bliver trådt ned i ældre lag. Var der fundet genstande, som tidsmæssigt afveg fra de øvrige, der var fundet i faserne, ville dette kunne forklare det. I det foreliggende tilfælde er der imidlertid intet, der viser, at fundene i de enkelte faser ikke er samtidige, tværtimod. Det andet problem er, hvor lang tid mønterne har været i brug. Nyere forskning har argumenteret for, at borgerkrigsmønterne fra perioden 1290-1330 brugtes som skillemønt til ca. 1350.²⁰ Selv om keramikdateringer i høj grad er afhængige af mønt-dateringer, kan der i dette tilfælde, hvor der bl.a. er fundet østersøkeramik, næppe være tale om en så sen datering.

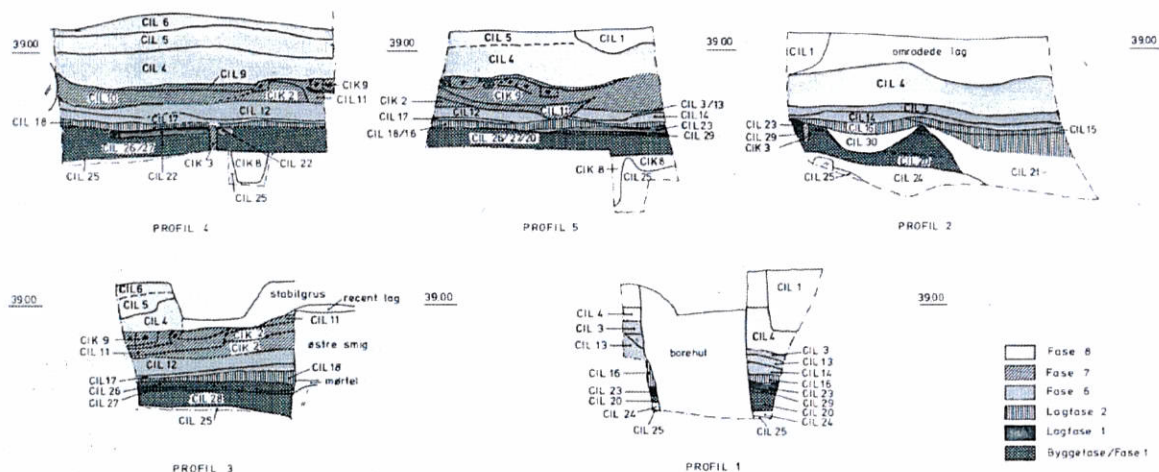

Fig. 9. Profilerne indvendigt i huset (deres placering se fig. 2). Lagene uden raster er moderne, med usikker fasetilknytning (CIL30 og CIL21), oprindelig muld (CIL24) og undergrund (CIL25). CIK8 er stolpehuller, der formodes at høre til det ældre træhus. Når pælehullerne CIK3 fra fase 7 tilsyneladende er dækket af ældre fasers lag, er der tale om »synsbedrag«. Pælehullerne sås i profilen som hulrum, og det er lagene bag hulrummene, der er tegnet. Mål 1:50. Kirstin Eliassen, Kirsten Christensen og Hanne Dahlerup Koch del.

Dernæst bør naturligvis forholdene uden for huset, dvs. i gaden, inddrages. I den sidste ende er det jo hævnningen af gadeniveauet, der betyder, at døren må opgives. Brolægningen BTK2 og slagge-laget BTL3/BNL12 var, som ovenfor omtalt, i brug i dørfaserne 1 og 2. Som det er generelt for gadelagene, er der kun gjort få fund i tilknytning til dem, to uglaserede skår (det ene østersøkeramik) og i et ovenliggende lag et glaseret skår med påsat rød-lersdekoration.²¹ Skårene svarer således til dem, der er fundet i husets lag, og ændrer derfor ikke ved dateringen af det. Brolægningen er endvidere tolket som brugt samtidig med en brolægning, AYK1, der registreredes i felt AY, som lå ca. 11-12 m vest for felterne BT og CI. Den mellemliggende profil er grovopmålt i vandtracéet, der på den vestlige del af strækningen dog ikke blev gravet til undergrund. Felt AY var et af undersøgelsens mest fundrige felter. I AYK1 fandtes seks skår af østersøkeramik og fem af glaseret lertøj, blandt de sidstnævnte er skår med pibellersdekoration og et importskår (flandersk, af en type der tidligere betegnedes Aardenburgvare).²² Skårene daterer AYK1 til anden halvdel af 1200-tallet. Der fandtes ingen yngre brolægninger i felt AY, men i de ovenliggende lag fandtes skår og læderfodtøj, der samlet dateres indenfor perioden 1300-1450, fodtøjet dog formentlig først fra anden halvdel af 1300-tallet.²³ Der var ingen yngre kulturlag. Overgangen til det moderne gadeunderlag (macadam m.v.) lå i ca. kote 39.00, altså omtrent svarende til det niveau huset var nedrevet/bevaret til. Dateringen af de over AYK1 liggende lag kan ses som en bekræftelse på, at døråbningen er muret til allerede i 1300-tallet.²⁴

Den yngre brolægning BTK1, der ovenfor er sat i sammenhæng med dørfase 3, kan ikke dateres ud fra fund.

Konklusionen på denne udførlige gennemgang af husets datering på grundlag af de arkæologiske fund er, at huset er bygget ca. 1300 – snarest lidt før end efter. Endvidere, at døråbningen allerede et stykke ind i 1300-tallet er blevet muret til, fordi gadeniveauet udenfor da var hævet så meget, at den ikke mere kunne bruges i sin oprindelige udformning.

Dateringen gør huset til det hidtil ældste teglstenshus til verdsligt brug, der er bevaret rester af i en dansk by.²⁵

Det har ikke været byens eneste stenhus på denne tid. 1314 nævnes for første gang i en skriftlig kilde et stenhus i Roskilde. Det lå i Sct. Mikkel's sogn »i den gade der hedder Hersegade«. Huset er bygget før dette år, for det er del af en arv.²⁶ 1338 omtales Sct. Knuds gildes stenboder.²⁷ 1350 omtales et stenhus i Sct. Olai sogn, og det fremgår, at der også her er tale om et ældre, arvet hus.²⁸ I senere kilder nævnes stenhuse oftere og oftere.

Identifikation af huset

Huset har ligget, så østsiden omtrentlig må have fulgt matrikelskellet ind til nabomatriklen 71 (Algade 45).

Ingrid Nielsen har i sin artikel fra 1979 argumenteret for, at Sct. Pauls kirke har ligget på grundene omkring Algade 44 og hen mod Hestetorvet.²⁹ Denne placering af Sct. Pauls kirke bygger på skriftlige kilder om en af sognets gårde. Denne gårds historie kan følges fra begyndelsen af 1300-tallet til 1577. I 1577 omtales, at den ligger »nor-

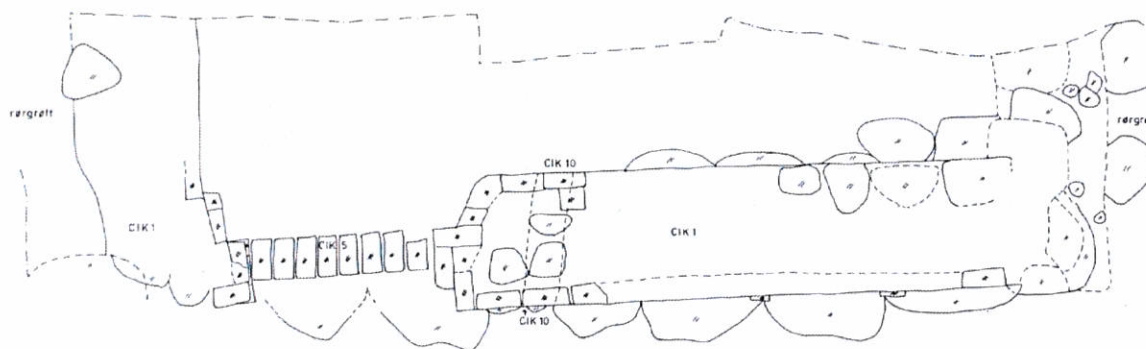

Fig. 10. Plan af huset med dørfase 2. Mål 1:50. Kirstin Eliassen, Kirsten Christensen og Hanne Dahlerup Koch del.

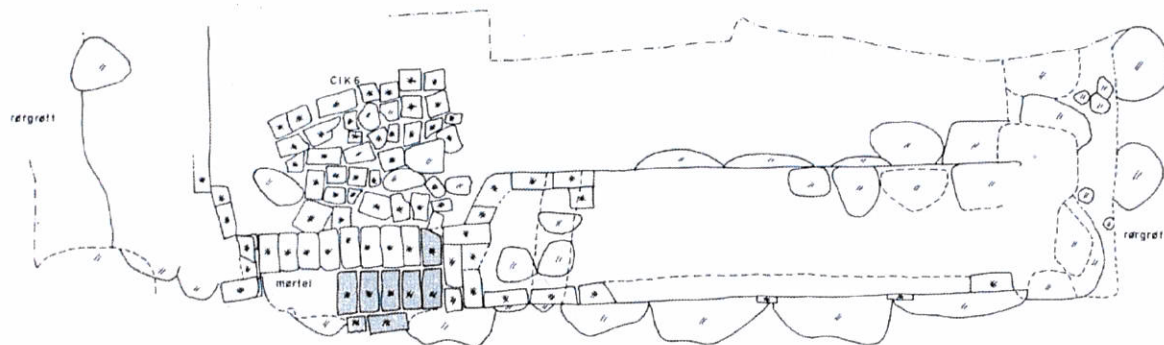

Fig. 11. Plan af huset med dørfase 2 og undermuringen til dørfase 4 (mørke sten). Mål 1:50. Kirstin Eliassen, Kirsten Christensen og Hanne Dahlerup Koch del.

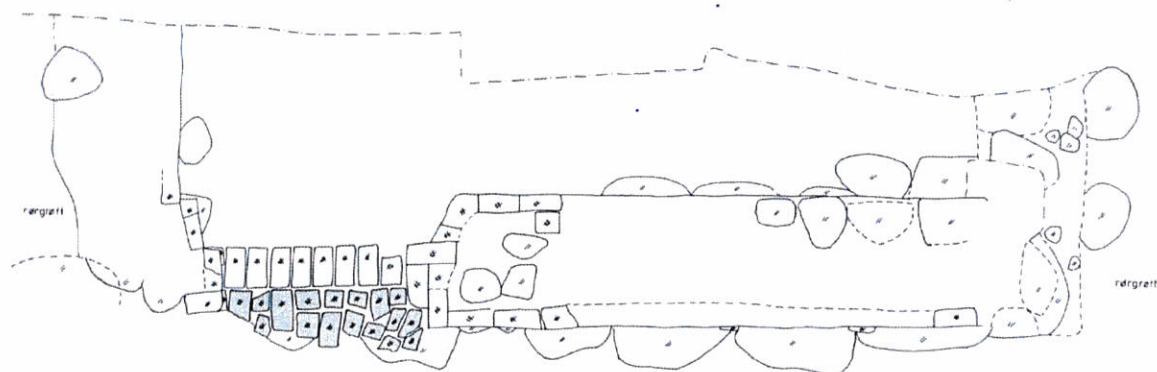

Fig. 12. Plan af huset med dørfase 3 og 4 (mørke sten). Et tredje skifte var muret ovenpå de mørke sten. Indenfor er konstruktionen CIK6 fra lagfase 1 vist. CIK6 hører mest sandsynligt til dørfase 3. Signaturen * angiver, at det er en flise. Mål 1:50. Kirstin Eliassen, Kirsten Christensen og Hanne Dahlerup Koch del.

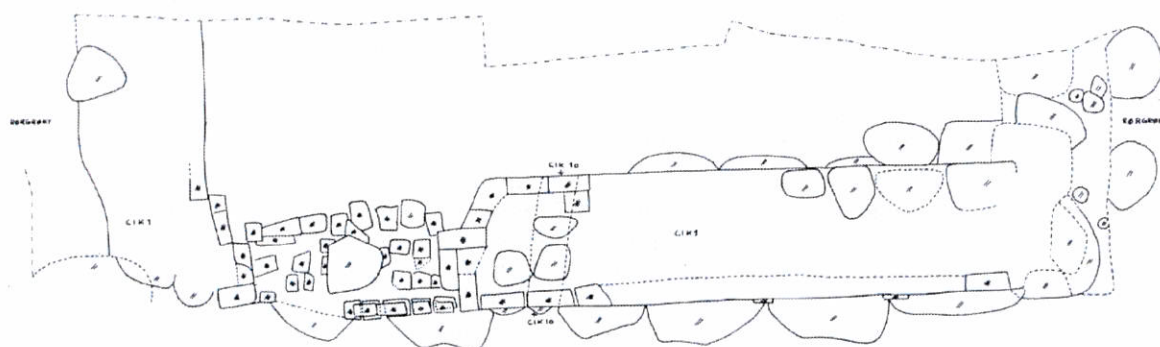

Fig. 13. Plan af huset med dørfase 5. Mål 1:50. Kirstin Eliassen, Kirsten Christensen og Hanne Dahlerup Koch del.

den tvært over fra Stj. Pauli kirke, som hun stod i gammel dage.³⁰ Gårdens placering skyldes et skøde fra 1485, hvor den omtales som følger: »liggende i s. Powels Sogn norden næst Kongens Hærstræde, og er den Jord lang i Nør og Sønder paa den østre Side »sywsynetiwighe« og 8 Alen siælenske og paa den vestre Side »sywsynetiwighe« og 12 Alen siælenske, og er fornævnte Jord bred ud til Kongens Hærstræde 26 Alen siælenske et »koortere mynne«, og 23 Alen siælenske midt i Gaarden og 19½ Alen siælenske paa den nørre Ende til »borddyghet«³¹. Kilden viser således, at gården har ligget på en grund, der strakte sig fra Algades (Kongens Hærstræde) nordside til byvolden (Borddyghet). Da den er længere i vest end i øst, må dens nordside gå nordvest-sydøst, dvs., at hvis den følger byvolden må den ligge i byens nordøsthjørne.³²

Vi vil herefter prøve at se, om grunden, der omtales i 1485 – hvis Nielsens teori er rigtig – måske kan placeres nærmere. Det fremgår af beskrivelsen, at den er meget smal i forhold til sin længde, og at den går helt fra Algade til byvolden. Dette begrænser mulighederne for dens placering mod vest, for her har Sortebrødreklostret ligget mellem Algade og Byvolden. Klostrets udstrækning har i denne del formodentlig svaret næsten til Det adelige Jomfruklosters. Mod øst er det ligeledes begrænset, hvor langt man kan gå, fordi afstanden mellem gaden og volden bliver mindre og mindre hen mod Røde Port.³³ Ser man på matrikelkortet fra 1976, er der i dette område kun én matrikel, matrikel 71, hvis udseende passer på beskrivelsen. Matriklen er stenhusets nabomatrikel mod øst. Nu er skel noget af det mest konservative, der kendes, men ændringer sker dog, og man skal derfor være varsom med at tage dem for givet. I dette tilfælde taler det forhold, at det fundne stenhus åbenbart respekterer det, imidlertid stærkt for, at skellet mellem matr. 72 og 71 har en betydelig alder. Matr. 71 kan ved hjælp af brand- og grundtaksationer samt kortmateriale følges tilbage til 1682.³⁴ Samtidig er den også i dette materiale den eneste grund med dette udseende. Bortset fra nordvesthjørnet, der måske har fået sin lidt mærkelige form mellem 1682 og 1791,³⁵ og en meget ny udvidelse med en smal strimmel langs østsiden i nord har grunden ikke undergået forandringer. Opmålingen af den er foretaget efter forskellige metoder og med forskellige længdemål (tabel 1). En omregning af de længdemål, der må være taget nogenlunde sammesteds, viser sig at være overensstemmende. De få afvigelser er så små, at de kan henregnes til usikkerheder ved omregningen, og de forskellige måder opmålingen er sket på. Hvad der er særlig interessant er, at der også er

stor overensstemmelse med den grund, der blev opmålt i 1485. Ydermere har vi en vis sikkerhed for, at netop den i 1485 omtalte gård ikke har haft et stenhus ud til gaden (og altså ikke kan være matr. 72). I 1431 lejes gården ud til rådmand Jens Clemensen og i den forbindelse omtales det, at Jens Clemens skal »thet hws som stander till torffgaden meth thagh oc wegge« og herefter følger et ord der ikke kan læses, men som ud fra sammenhængen må være bygge eller lign. Endvidere oplyses det, at han ikke skal bygge »stor drapeligh bygning« hverken med stenkælder eller stentag.³⁶ Oplysningerne om huset mod Torvegaden – om at der ikke skal bygges en stor drabelig bygning med stenkælder og stentag på gården – tyder på, at det ikke kan dreje sig om en gård med et stenhus ud til Torvegaden. I den samme lejekontakt er der endnu et par interessante oplysninger, nemlig gårdens to naboer. Mod øst er det Jens Ottensens gård, og mod vest en gård som Jens Clemensen også har. Den sidste gård må altså i givet fald være den, vort stenhus tilhører. Om den har vi endnu en kilde, der er noget ældre. I 1419 pantsættes den til Jens Clemensen af Ingeborg, enke efter Jens Knudsen, og i dette dokument omtales, at den står på Sct. Pauls kirkes grund.³⁷ Sct. Pauls kirke har altså ejet selve grunden.³⁸ Som vi netop så i lejekontrakten fra 1485, behøvede man ikke eje den grund, man byggede på. Men tanken om, at husets oprindelige bygherre kunne være den overfor liggende kirke, der så har lejet det ud, melder sig. Nærmere et forslag til bygherre kan vi ikke komme.

Husets senere historie

De arkivalske kilder beskriver forhuset ud mod gaden. Det middelalderlige stenhus indgik i dette forhus. I grundtaksationen fra 1682 omtales gården således: Peder Clemmenssens egen gård, han ibor, er udi bredden langs med huset til gaden 27½ alen (dvs. ca. 17 m)...På gårds grunden står til gaden 10 fag 1 loft høj hus med port igennem...med tegl og ler. Beskrivelsen tyder på, at huset er blevet forlænget med bindingsværk. I brandtaksationen 1761 er forhuset beskrevet som med 11 fag til gaden, en etage, bindingsværk, egetømmer, teglmur til gaden, og klinede vægge til gården, men stentag på begge sider. Desuden nævnes loftet. Endelig er det beskrevet i brandtaksationen 1857 som med 12 fag, 1 etage, bindingsværk med murede vægge og stentag.

Dateringen af sten med sildebensmønster

Dateringen af husets byggeri rejser spørgsmålet om dateringen af sten med sildebensmønster. Det må fastslås, at intet tyder på, at de pågældende

nr./matr.	1485	1682	1791	1841-44	1942
		178	4	152	71
langs gaden	25 $\frac{3}{4}$	22	21 $\frac{3}{4}$	20 $\frac{1}{2}$	14 m
bredde midt	23		16 $\frac{3}{4}$		
bredde nord	19 $\frac{1}{2}$	21			
længde øst	148		146 $\frac{1}{2}$	145	90 m**
længde vest	152		142 $\frac{1}{2}$ *		
længde		156			
st. længde			157	154	98 m

Omregnet og afrundet til hele meter:

	1485	1682	1791	1841-44	1942
	(sj.al)	(sj.al/al)	(al)	(al)	
langs gaden	16 m	14 m/14 m	13 m	13 m	14 m
længde øst	94 m		92 m	91 m	90 m
st. længde vest	96 m	99 m/98 m	99 m	97 m	98 m

I sjæll. alen 63,26 cm

I alen 62,8 cm (1663 kom den rhinlandske alen 62,81 cm, 1683 den danske alen ca. 62,77, den sjæl. kan derfor være brugt 1682. Rhinlandsk/dansk alen regnes her som 62,8 cm).

* Grundens nordvesthjørne har (fæet?) et indhak, dens største længde er nu, målt i lige linie men på skrå af grunden, ca. 157 alen.

** Grundens nordøstlige del er skubbet lidt mod øst. Længden, der er angivet, er målt mellem de »gamle« punkter.

Kilde:

1485	skøde
1682	grundtaksation
1791	grundtaksation og kort
1841-44	matrikelkort
1942	matrikelkort

Tabel 1.

sten er genanvendt i døråbningen. Tilsvarende sten er anvendt i fem lollandske kirker (Skovlænge, Stokkemarke, Nordlunde, Østofte og Musse), i Vitskøl klosterkirke og i Århus og Slesvig Domkirker.³⁹ Stenene er især anvendt som karmsten i dør- og vinduesåbninger. Denne anvendelse svarer til den, der er almindelig for de såkaldte riflede teglsten, og sten med sildebensmønster må da også opfattes som en variant af disse. Riflede sten er forholdsvis almindelige i de danske teglstenskirker, der normalt betegnes romanske. De romanske teglstenskirker i Maribo amt er i Danmarks Kirker dateret til at være bygget i tiden indtil 1270-75, en datering der er anvendt i senere arbejder. Problemerne med at datere kirkerne på grundlag af stilistiske træk er dog efterhånden mere og mere åbenlyse.⁴⁰ Dateringen af Århus Vor Frue kirke i Danmarks Kirker peger også klart frem mod, at anvendelsen af riflede sten fortsæt-

ter længere op i tid. Om Vor Frue kirke hedder det således, at opførelsen af koret (hvor riflede sten er anvendt) synes at skulle henføres til »de kirkepolitiske urolige årtier efter 1260«. ⁴¹ Også andre undersøgelser peger på, at den romanske stil som sådan ikke kun i yderområder, som Lolland, men også på mere centrale steder (som Roskilde o. 1300 unægtelig må siges at være) kan være anvendt længere op i tid.⁴² Problemet er jo ganske enkelt, at man indtil for få år siden først og fremmest var henvist til at datere de stående kirker stilistisk. Samtidig mangler vi kendskab til det verdslige teglstensbyggeri, der har fundet sted på borge og i byer, som kunne have fyldt det hul ud, der ifølge de stilistiske dateringer er mellem de to store kirkelige byggeperioder, den romanske indtil ca. 1250/1275 og den sengotiske fra 1400-tallet og frem. Der er ingen tvivl om, at vi i de kommende år yderligere vil kunne lukke dette hul, fordi vi får

mere materiale, der er dateret på anden vis end den stilistiske, f.eks. som huset i Roskilde.

Gadeniveauet og stenhuset

Som det fremgår af dateringen, har døråbningen kun fungeret relativt kort tid. Huset blev bygget ca. 1300, og døren blev muret til allerede tidligt i dette århundrede. Med tanke på dørens oprindelige smukke udformning kan det nok undre – man synes næsten, man hører ejeren højlydt ærgre sig over sine spildte penge. Forklaringen får vi, når vi ser på forholdene i gaden generelt. Som nævnt i indledningen er der netop o. 1300 foretaget en gennemgribende gaderenovering. Ved denne har man formodentlig prøvet at få rettet niveauforskellen mellem gadens østlige og vestlige del op. Endvidere har man lagt en ny brolægning, der de fleste steder er lagt direkte på moræneleret, efter at man har fjernet ældre kulturlag og gadebelægninger. Der har været tale om et omfattende anlægsarbejde, og det har ikke været urimeligt for husets bygherre at tro, at gadeniveauet dermed lå fast. Virkeligheden blev imidlertid en anden. I hele gaden findes – over denne brolægning og op til niveauet for den nuværende gades underlag – møddingslag af vekslende tykkelse, men generelt med en samlet tykkelse på 1½ m.⁴³ Fund godt gør, at ingen af disse lag er yngre end ca. 1450. Først da bliver gadeniveauet lagt nogenlunde fast, og man bibeholder det ved afgravninger, som det senest skete netop ved renoveringen i 1995. Det er ikke kun i Roskilde, forholdet er sådan, men det er det generelle billede af gaderne i vore middelalderbyer. De fysiske levninger i form af de tykke møddingslag bekræfter, at der lå alvorlige problemer bag de gentagne forbud i såvel Roskildes som andre byers stadsretter mod at henlægge sin mødding på offentlige gader.⁴⁴ Som bekendt, er der kun grund til et forbud, hvis nogle overtræder det. Et bevis på fortsatte overtrædelser af forbuddet, men samtidig også at man nu forsøger at fastholde et bestemt gadeniveau, er Christian 1's påbud til Københavns indbyggere i 1458. Heri forbydes det at gøre gaden foran sin egen dør eller foden på sit hus højere uden tilladelse fra myndighederne.⁴⁵ Men hvorfor bliver gadeniveauet så fastlåst i 1400-tallet? Forklaringen er egentlig enkel: stenhusene er blevet mere og mere almindelige, og dermed har flere og flere stenhusejere vel beklaget sig over, gentagne gange at måtte bekoste ommuring og ændringer af deres indgangsdør.⁴⁶ I sidste ende bygger man jo ikke et dyrt stenhus i flere etager for i løbet af sin egen levetid at se stueetagen på vej til at være en underjordisk kælder.⁴⁷

Et aspekt i denne sammenhæng er, om der er en forbindelse mellem stoppet i gadens vækst og be-

byggelsesmønstret. Engqvist påviste i 1974 to former for bebyggelsesmønstre. Det ene fandt han i det københavnske kannikekvarter. Det karakteristiske for denne bebyggelse var dens åbne karakter og at stenhuset, der var beboelseshuset, lå tilbage trukket inde på grunden, mens der ud til gaden lå en række lave bindingsværksbygninger, der har været udhuse, stalde, økonomibygninger m.v. Det andet bebyggelsesmønster påvistes i Helsingør. Her lå husene tæt og med stenhuset, ligeledes beboelseshus, som gavllhus i gadelinien.⁴⁸ Bencard har påvist at begge bebyggelsesmønstre findes i Ribe, men at de her ikke kan opdeles i et kannikekvarter respektive verdsligt kvarter. I stedet peger han på muligheden af, at bebyggelsesmønstret er kronologisk bestemt, hvor det ældste har stenhuset placeret inde på grunden. Formålet med at trække beboelseshuset/stenhuset tilbage på grunden var, at man dermed langs gaden kunne bygge boder, dvs. lejeboliger, og dermed skaffe sig yderligere indtægter. Bodernes placering langs gaden betød, at de især var attraktive for håndværkere og handlende.⁴⁹ Nielsen 1979 behandler bebyggelsesmønstret langs Algade i Roskilde og peger på, at det også her har været almindeligt med boder langs gaden.⁵⁰ Det er klart, at hvis stenhuset ligger inde på grunden, betyder det mindre, at gadens niveau hæves (for at holde grunden fri lægger man blot skidt ud i gaden!). Det er fristende at drage den enkle slutning, at så længe gadens niveau hæver sig, har man et bebyggelsesmønster, hvor stenhuset bygges inde på grunden, og da gadens niveau lægges fast, har man et bebyggelsesmønster, hvor stenhusene ligger ud til gaden. Problemet er dog mere komplekst. Huset, der blev fundet i Algade i Roskilde, var et tidligt stenhus (og kan være en bod, dvs. lejebolig), og det lå ud til gaden. Endvidere findes, som ovenfor nævnt, boder af sten i Roskilde allerede i 1338 (stenboder kendes også i andre byer), og de har også været berørt af tilvæksten i gadeniveauet. Endelig kan bebyggelsesmønstret være afhængigt af flere og af andre faktorer.⁵¹ Eksempelvis er det ved udgravningerne i Roskildes kannikekvarter, Provstevænget, nord for Domkirken, konstateret, at det karakteristiske for dette kvarter tilsyneladende er en åben bebyggelse. Der har været god plads i dette udprægede beboelsesområde. Grundene har været store med en pragtfuld udsigt over fjorden og beboerne velhavende; det præger bebyggelsen, der har en tilsvarende ekstensiv udnyttelse af grundene som i det københavnske kannikekvarter. Provstevængets bebyggelse er vistnok især senmiddelalderlig. Den er endnu kun lidt undersøgt, og det er kun dele af større komplekser, der er udgravet. I et af de undersøgte bygningskomplekser har stenhuset, hvis

Fig. 14. Det færdigudgravede hus set i forhold til nutidens nordlige facadelinie. Roskilde Museum fot.

funktion som beboelseshus dog ikke er ganske sikker, ligget langs med og ud til gaden,⁵² og i et andet kompleks ligger en økonomibygning (et køkken) ud til gaden.⁵³ En tredje kannikeresidens, der lå vest for domkirken, er udførlig omtalt af sin ejer, Bo Madsen, i en skriftlig kilde i 1455. Bo Madsen byggede først »det store hus med to indgange og syv bjælkerum, til hvilket jeg senere hen føjede den toloftsbygning mod øst og en køkkenbygning som tilbygning mod nord. Dernæst byggede jeg 4 boder mod vest til at leje ud til andre. Endelig byggede jeg bryggers og bagers med delvis muret kælder og tilsidst staldbygning imod øst«. ⁵⁴ Øjensynligt har beboelseshuset her ligget i syd og bygninger – herunder en vestlænge med boder – tilsammen ligget omkring et firkantet gårdsanlæg.

Trods indvendingerne ville det være værdifuldt med en selvstændig undersøgelse af stenhusenes placering set i forhold til tilvæksten af byernes kulturlag.

Afslutning

Stenhuset eller rettere den del, der var bevaret, er i dag dækket af Algades nye brolægning. Mørke sten i brolægningen ud for nr. 43 markerer i dag dets plads. Forinden blev det opmålt og indtegnet på de kommunale ledningskort, så man ved fremtidige gadearbejder kan undgå at beskadige det. Som en yderligere sikring er det dækket af fibertext-dug, som gerne skulle få eventuelle nærgående gravemaskiner til at stoppe op.

Husets efterfølger har også en markant facade ud til Algade (fig. 14).

NOTER OG HENVISNINGER

1. Det arkæologiske arbejde blev i henhold til museumsloven bekostet af bygherren, Roskilde Kommune. En særlig tak skal rettes til vores daglige »modspillere« i projektet, Roskilde Kommunes Teknisk Forvaltning og Rasmussen & Schiøtz Anlæg, for et ualmindelig godt samarbejde og arbejdsfællesskab, også når vore interesser ikke faldt sammen.
Udgravningsholdet bestod af cand. mag. Kirsten Christensen, mag. art. Dorte Veien Christiansen, mag. art. Henrik Christiansen, cand. phil. Kirstin Eliassen, stud. mag. Erik Bjerre Fisker, mag. art. Gitte Jensen, stud. mag. Solveig Jeppesen, cand. phil. Jette Linaa Larsen. Artiklens forf. var udgravningsleder.
Algade-undersøgelsen har j.nr. ROM 1679. Dokumentationsmaterialet og fundene opbevares på Roskilde Museum.
2. Som bynavnet siger er Roskilde rig på kilder. Som resultat heraf er f.eks. området under Algade et af de steder, hvor der er bedst betingelser for bevarelse af organisk materiale, som træ og læder, selv om gaden ligger forholdsvis højt.
3. Fra 1969 til 1978 lå grunden Algade 43 (og 45) åben. I 1974 foretog Roskilde Museum sammen med amatørarkæologer en udgravning i grundens vestlige del, hvorved en hustomt fra 1500-tallet afdækkedes. I 1978 foretog Roskilde Museum ved stud. mag. Richard Frederiksen en undersøgelse af 1 uges varighed. På daværende tidspunkt var imidlertid det område bortgravet, hvor husets nordende må have været (j.nr. ROM101-78). Der er ikke foretaget nogen bygningsarkæologisk undersøgelse af huset inden nedrivningen i 1969.
4. De arkæologer, der deltog i Algade-projektet, ydede alle i hele perioden en ekstraordinær indsats. Uden at forklejne denne vil jeg dog specielt fremhæve det kæmpearbejde cand. phil. Kirstin Eliassen og cand. mag. Kirsten Christensen ydede, da vi i de sidste uger af maj måned udgravede felt CI. I de 2 uger blev der arbejdet samtlige ugedage og ingen arbejdsdag var under 10 timer.
5. I udgravningsberetningen (Koch 1996b) er brolægningen dateret til 1200-tallets første halvdel og diskrepansen mellem denne datering og husets forelåede datering til 1100-tallet diskuteret. Disse dateringer er imidlertid givet før mønterne var bestemt og ud fra den forudsætning, at stenhuset ud fra sine stilistiske træk måtte dateres til 1200-tallets anden halvdel.
6. Samtlige angivne koter er i m.o.DNN.
7. Robinson & Harild 1996.
8. I vest var karmen blevet beskadiget, formentlig af maskinen, men der var ingen tvivl om, at den havde haft udseende som den bevarede østside.
9. Bedømt ud fra fotografier.
10. Udredningen af dørens faser er såvel under selve udgravningen som ved den efterfølgende bearbejdning først og fremmest foretaget af cand. phil. Kirstin Eliassen. For de i artiklen dragne konklusioner hæfter forfatteren alene.
11. Gennem CIL23 går også en nedgravning eller lign., CIL30, der er dækket af CIL16 fra lagfase 2. CIL30 tilhørsforhold til lagfaserne – og dens tolkning – er uvis.
12. I nordprofilen er to af pælehullerne tilsyneladende dækket af lag, der er ældre end fase 7. Det skyldes imidlertid, at de pågældende pælehuller stod som hulrum i profilen, dvs., at det er lag bag hullerne, der er tegnet.
13. Mønterne er bestemt af overinsp. Jørgen Steen Jensen, Den Kgl. Mønt- og Medallesamling, og meddelt artiklens forf. mundtligt. Bestemmelsen er foretaget ud fra røntgenbilleder, støttet af det indtryk de uafrensede mønter giver. Bestemmelserne er derfor gjort med forbehold.
14. Skårene har inv.nr. x275 (CIL20), x287 (CIL29), x293 (CIL20), x315 (CIL28), x319-x320 (CIL27), x331 (CIL26), x338-x339 (CIL28), x345 (CIL27). Mønten har inv.nr. 1285 (CIL26). Hovednr. er for alle genstande ROM1679. I parenteserne er angivet, i hvilket lag fundet er gjort.
15. For de dateringsforslag, der er baseret på keramik, henvises til Koch 1996a og Koch 1997a.
16. Skårenes inv.nr. x277-x278, mønternes inv.nr. x1283-x1284. Sidstnævnte er fundet få cm over fundamentstenene.
17. I lagfase 1 er i CIL19 fundet 1 mønt (x1282) og i CIK6 det mulige østersøskår (x283). I lagfase 2 er fundet 6 mønter (x1276-x1281) og i CIL15 et glaseret lertøjsskår (x335).
18. Skårene i CIL11 har inv. nr. x311-x312, skårene i CIL10 har inv.nr. x356-x359, x375-x380.
19. Skåret har inv.nr. x970.
20. Grinder-Hansen 1996, s. 198.
21. Skårene har inv. nr. x689 (BNL12), x708 (på grænsen mellem BNL12 og det stratigrafisk yngre BNL20), x685 (BNL17).
22. Inv.nr. x556-x557, x559-x560.
23. Skårene har inv. nr. x505, x508, x546. Fodtøjet har inv.nr. x1166. Fodtøjet er enten med vristknap- eller vristspændelukning. For disse typers datering se Koch 1988, s. 71.
24. Ca. 7 m øst for felt CI udlagdes et felt BE, som imidlertid hurtigt viste sig kun at indeholde et mindre område med kulturlag. Det blev derfor kun summarisk undersøgt. En brolægning i dette felt, BEK2, har muligvis fungeret sammen med BTK2/BNL3/BL12. To skår af næsten-stentøj i BEK2 daterer den til 1200-tallet eller senere. Dette modsiger ikke husets datering, men bidrager heller ikke til en nærmere afgrænsning af den.
25. Der er ikke hermed taget stilling til om huset er bygget/ejet/beboet af f. eks. en gejstlig person.
26. Dipl.Dan./DRB 2. rk. VII bd. nr. 173, brev af 10. juli 1314.
27. Dipl.Dan./DRB 2. rk. bd. XII nr. 101, brev af 11/8 1338.
28. Dipl.Dan./DRB 3. rk. bd. III nr. 282 (8/5 1350), og indirekte i nr. 275 (1/5 1350).

29. Der argumenteres tillige for, at Sct. Paul og Sct. Peder er to kirker.
30. Ros.kap.Jordebog, s. 240. Det er et kildekritisk problem, at Sct. Pauls kirke på dette tidspunkt har været nedrevet for så lang tid siden, at det omtales som »gamle dage«, og dermed med risiko for erindringsforskydning.
31. Rep. 2 rk. 5658 (13/4-1485).
32. Et yderligere argument for Nielsen for placeringen af Sct. Pauls kirke er, at der i gården bag Algade 44 i 1904 blev fundet en muret grav. Hertil kan føjes, at Kornerup, der sagkyndigt undersøgte graven, i sin indberetning omtaler, at han ved selvsyn tidligere har set endnu en samt flere skeletter i nr. 44, og at en tilsvarende muret grav i følge avisomtalen af den murede grav i nr. 44 også skal være fundet i nabogården, Algade 46 (NM Ant.-top Ark.77/04). Endvidere er der i 1979 i St. Gråbrødre Stræde 23, der ligger bag Algade 44, fundet en grube med omrødede skeletdele, der blev undersøgt af Roskilde Museum (j.nr. ROM125-79). En usikkerhedsfaktor er det, at St. Gråbrødre Strædes alder er ukendt og at udstrækningen af den nærliggende Gråbrødre kirkegård gentagne gange er ændret i al fald mod vest, så det kan ikke udelukkes, at de stammer herfra. Ved Algade-undersøgelsen undersøgte et mindre felt i St. Gråbrødre Strædes vestlige del. På det formodede oprindelige muldlag fandtes en brolægning, hvis alder dog ikke kunne fastslås. Kirken har i givet fald ligget øst for Algade 42 og vest for Hestetorvet. I nr. 42 udgravedes et vejforløb i 1972 af Roskilde Arkæologiklub (udgravningsrapport på Roskilde Museum). Det var iøvrigt for at finde vejens mulige fortsættelse – den var der ikke –, man i 1974 foretog udgravningen i vestenden af Algade 43 (se denne artikels note 3). Vejen har i givet fald skilt Sct. Pouls kirke og sogn? fra Sct. Mikkel ditto. Området ud for vestsiden af Algade 50 udgravedes i 1994 som en del af Hestetorvs-undersøgelsen (j.nr. ROM1672/94, se også Mikkelsen 1995). Meget taler for, at placeringen af kirken er rigtig, selv om det må understreges, at den er behæftet med usikkerheder.
33. Om grænserne for Sortebrødreklostret og om Byvoldens forløb se Andersen 1997.
34. Følgende arkivalier er gennemgået i kopi på Roskilde Museum:
- Roskilde Bys Grund-Taxt 1682.
 - Brandtaksationsprotokol 1761.
 - Brandtaksationsprotokol 1791.
 - Brandtaksationsprotokol 1857-67.
- Kortmateriale:
- Roskilde By 1766.
 - Ehlers kort 1791.
 - Matrikelkort fra 1841-44.
 - Roskilde Købstads Bygrunde, 1864, eftermålt 1879-80.
 - Matrikelkort over Roskilde Bygrunde. Nov. 1942 og 1976.
 - Resens Kort ca. 1670 og Frederik V's danske Atlas 1750 er af begrænset værdi. Det bør dog bemærkes, at der på begge er et hul i husrækken vest for, hvor stenhuset ligger. At matrikel 72 langt op i tid kun var bebygget i den østlige del, viser de arkivalske kilder.
- For vejledning og hjælp med den arkivalske gennemgang er jeg mus. insp. Grete Rung, Roskilde Museum megen tak skyldig.
35. Opmålingen i 1791 er meget omhyggelig, og det kan selvfølgelig være forklaringen. En anden mulighed er at vestskellet ind mod Det Adelige Jomfrukloster er blevet reguleret. Det er i al fald påfaldende, at hvis man måler den lige linie mellem det nordligste pkt. (dvs. lige før hjørnet knækker) og det sydligste, får man en vestlig længde, der svarer omtrent til længderne ved de tidligere målinger. Hvis dette er rigtigt, er den »gamle« nordside af grunden i 1791 18 alen eller noget over 11 m, og i 1942 er den 14 m.
36. Rep 1. rk. 6503, Glda.Dipl. 2 IV 13-14. Årsagen til bestemmelsen er muligvis, at det lejedes værdi dermed ville blive stærkt forbedret. Ved lejemålets udløb skulle ejeren efter en vurdering udrede forbedringerne.
37. 22. juni 1419. Rep. 1. rk. nr. 5779.
38. De to gårde synes iøvrigt derefter at have fælles ejerskab resten af middelalderen. 20/12 1503 skødes gården til Johannes evangelist alter i Helligtrekongers kapel i domkirken. Gården omtales som i S. Pauls sogn, og er måske derfor kun den, der bl.a. omtales i 1485. (Rep. 2. rk. 9964) 25/11 1577 Alteret ejes nu af Arnold de Fine, der udlejer til Jens Andersén. Det er her det omtales, at den ligger »norden tvært over fra Stj. Pauli kirke, som hun stod i gammel dage« (Ros.kap.Jordebog, s. 240). Det er ikke umuligt, at yderligere arkivundersøgelser vil kunne slå bro – eller det modsatte – mellem oplysningerne fra 1577 og fra 1682.
39. Listen er udført ud fra en gennemgang af de hidtil udkomne bind af Danmarks Kirker suppleret med oplysninger i Steenberg 1935. Gennemgangen er afsluttet ultimo juli 1997.
- Skovlænge: DK Maribo amt, s. 419f., Steenberg 1935, s. 69.
 - Stokkemærke: DK Maribo amt, s. 453.
 - Nordlunde: DK Maribo amt, s. 563, Steenberg 1935, s. 69.
 - Østofte: DK Maribo amt, s. 849.
 - Musse: DK Maribo amt, s. 1054.
 - Århus Domkirke: DK Århus amt, s. 136 (fig. 34), Steenberg 1935, s. 94.
 - Vitskøl: Steenberg 1935, s. 69.
 - Slesvig Domkirke: Steenberg 1935, s. 69.
40. DK Maribo amt, s. 1567. En oversigt vedr. problemerne med dateringen af kirkerne og herunder brugen af romansk stil se Liebgott 1989, s. 119ff. med litteraturliste. Specielt om dateringen af romansk stil se også Wienberg 1988. Når Østofte kirke, der har romansk grundplan, i Wienberg 1988 er dateret til ca. 1345, er dette dog tvivlsomt. Dateringen skyldes en nu tabt skriftlig kilde – et pavebrev skrevet på latin –, der er refereret i en indberetning til Ole Worm. Indberetningen er ligeledes

tabt, men en afskrift fra 1700-tallet er bevaret. Ifølge afskriften er Østofte kirke viet til Sct. Peder i 1345. Diplomentariets udgivere er af den opfattelse, at det »næppe kan være rigtigt«, når brevet i referatet er opfattet som et indvielsesbrev (Dipl.Dan./DRB 3. rk. bd. 2 nr. 168). Datering på grundlag af en sekundær kilde (værnehelgener kunne iøvrigt tilføjes) er under alle omstændigheder problematisk, og det bliver ikke mindre problematisk af, at kirken har haft kalkmalerier, der dateres til ca. 1300, en døbefont der dateres senromansk/tidliggotisk, og et kor-buekrucifiks fra o. 1300 (DK Maribo Amt, s. 857, 863, 865). Kalkmalerierne blev »ved en misforståelse hugget ned i 1914«, hvilket ikke har gjort det lettere, at afgøre deres datering. Selvom såvel de som fontens og krucifiksets datering igen er stilistisk, er der så mange problemer og usikkerhedsfaktorer, at en så kontroversiel ændring af dateringen af kirken, hvis grundplan er romansk, som til 1345, ikke hviler på et bæredygtigt grundlag.

41. DK Århus amt, s. 1058 f.

42. Wienberg 1988.

43. Mellem møddingslagene er fundet spredte fragmenter af brolægninger. Når større samlede flader med brolægning ikke er fundet, er årsagen, at man har genbrugt stenene – ganske som man gør i dag.

44. Roskildes stadsret fra 1400-tallet indeholder følgende bestemmelser:

§38 Item statuimus.

Fframdeles skicke wi, at hwelkensomhelst borghere, ther icke faar ferdigh giort gang ok bro til gardh innen een dagh, effter fogethen eller borghernæ haffue hanom forelaght, han skal bethale ix ß penninge, som skiffes skule mellom fogethen ok borgherne.

§39 Item eidem pene.

Then samme plicht skal then vnderligge, som legger syt møgh eller myddhng pa menight stredhe ok faar icke bort fordh then innen then tiidh, som hanom foreleges aff fogethen ok borgherne. (KøbstL. III, s. 178f.).

Bestemmelserne er en direkte oversættelse af §6 og 7 i byens latinske stadsret fra 1268 (KøbstL. III, s. 167). Lignende bestemmelser eller direkte afskrifter findes i de fleste stadsretter.

45. ... oc skal engen lade gøre høghre gader fore theres gardhe eller høghre sættes theres foodh aff theres hws, æn som burghemestere oc radh forwise, at skellight ær. Hwo sin naboo forlegger meth swodan hoffferdh, han skal bøde thwenne føyrtiwghe mark, halffdelen modh oss oc halfft til byen, oc skal thog skicke sin broo oc hwsfoodh effter borghemesteres oc ratzens sighelse innen swodan skelligh tiidh, som hanum wordher fore laghdh, huilkehd om han æy gør, tha skal swodan vloghligh bygning wære forbrut til oss oc kronen. (KøbstL. III, s. 102).

Brolægningen BTK1, der forårsagede dørfase 3, og som kun er registreret udenfor huset, kunne være en sådant privat gadeforhøjelse.

46. Undersøgelser i flere byer viser entydigt, at stenhuse ikke har været så sjældne, som man tidligere mente.

Ydermere er der i flere byer bevaret et forholdsvis stort antal rester af dem. En oversigt fås i Kristensen 1981 og Hædersdal 1987. En oversigt for Algade i Roskilde findes i Gasiorowski 1979, se specielt fig. 4 på side 197 og i Etting 1992, s. 360. Til oversigten kan nu foruden stenhuset denne artikel omhandler føljes nr. 9 (se herom denne artikels note 47). Middelalderkælderer i Algade 4 blev nedrevet i 1972 ved bygning af ny bank. I Algade 7 udgravede mus. insp. Hans Stiesdal i 1963 de to middelalderlige stenhuse, der efterfølgende blev fjernet p.g.a. byggeri af ny sparekasse (NM Ant.top. Arkiv).

47. Et godt eksempel på denne sammenhæng er, at i Algades vestlige ende, viste en opmåling på et kortere stykke af munkestensmurværket under nr. 9, at det ikke har skullet ses under/tidligst over kote 40.80, og at overgangen mellem middelalderlagene og den moderne macadam i dette område lå o. kote 41.00. Opdagelsen af, at nr. 9 hviler på munkestensmurværk er et andet af Algade-undersøgelsens resultater. Det hørte tilsyneladende sammen med murværket under nr. 11, der er tidligere kendt. Der skal på dette sted have ligget en række stenhuse, tilhørende Knuds Alter, som er omtalt første gang i 1386 (Nielsen 1979, s. 71). Denne boderække er i Gasiorowski 1979 og delvis i Etting 1992 (s. 360 versus 367) forvekslet med Sankt Knuds Gildes stenhuse, der første gang omtales 1338, men som lå vest for Sankt Laurentii kirkegård (Nielsen 1979, s. 73, Dipl.Dan./DRB 2. rk. bd. XII nr. 101).

48. Engqvist 1976.

49. Bencard 1979.

50. Nielsen 1979. For yderligere litteratur se Hædersdal 1987, der også har en oversigt over placeringen af stenhuse i andre byer.

51. Se også konklusionen hos Hædersdal 1987, s. 27. »Der er naturligvis fælles træk imellem de enkelte bevarede stenhuse i Danmark; men de mange små forskelle er måske det mest iøjnefaldende ... Huse er kubiske celler, der kan kombineres på utallige måder alt efter de givne omstændigheder – funktion, geografisk placering, økonomisk formåen; men også impulser udefra kan påvirke resultatet. Med dette i tankerne synes der også at være grund til forsigtighed med generelle betragtninger over de to bebyggelsesmønstre ... Fremtidige undersøgelser af de eksisterende huse vil ... kunne give ny viden, og fremtidige udgravninger må omfatte ikke blot én grund, men større dele af et kvarter. Og flere slags kvarterer må undersøges – ikke indenfor en enkelt by, men i flere.«.

52. Hjermind 1990, s. 24ff.

53. Koch 1997b.

54. Her citeret efter Nielsen & Schiørring 1979, s. 101.

LITTERATUR

- Andersen, Jens: Byvold og klostermur – arkæologisk undersøgelse i Dronning Margrethes Vej 1996, i ROMU 1996, s. 21-34. Roskilde 1997.
- Bencard, Mogens: Et middelalderligt bebyggelsesmønster, i Arkitekturstudier tilegnede Hans Henrik Engqvist, s. 35-45. Herning 1979.
- Danmarks gamle købstadslovgivning (*KøbstL.*) I-V. Udg. af Erik Kroman. Udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Kbh 1951-1961.
- Danmarks Kirker (*DK*) Kbh. 1933ff.
- Danmarks Riges Breve (*DRB*). Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Kbh. 1938ff.
- Diplomatarium Danicum (*Dipl.Dan.*). Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Kbh. 1938ff.
- Engqvist, Hans Henrik: Das Bürgerhaus in Dänemark um 1500, i Häuser und Höfe im Ostseegebiet und im Norden vor 1500. Acta Visbyensia V (Visby-symposiet för historiska vetenskaper 1974), s. 173-190. Nyköping 1976.
- Etting, Vivian: Tiderne skifter 1400-1536, i Roskilde bys historie – tiden indtil 1536, s. 301-387. Red. af Birkebæk, Frank A.; Verwohlt, Ernst & Høj, Mette. Roskilde 1992.
- Gammeldanske diplomer. (*Glda.Dipl.*). Duplikeret til brug for Ordbog over det ældre danske sprog. Kbh. 1959-69.
- Gasiorowski, Eugeniusz: Roskilde Algade i middelalderen, i 13 bidrag til Roskilde by og egnshistorie, s. 189-211. Red. af Birkebæk, Frank A. Roskilde 1979.
- Grinder-Hansen, Keld: »Kobber fulgte efter sølvet, det ringere efter det bedre«. Mysteriet om Valdemar Atterdags manglende møntvæsen, i Nationalmuseets Arbejdsmark 1996, s. 192-205. Herning 1996.
- Hjermind, Jesper: Kridtuset – et senmiddelalderligt bygningskompleks i Roskilde, i ROMU 1989, s. 17-28. Roskilde 1990.
- Hædersdal, Ebbe: Omkring den middelalderlige bebyggelse, i Hikuin 13, Middelalderlige stenhuse i danske og skånske købstæder, s. 7-32. Højbjerg 1987.
- Koch, Hanne Dahlerup: Fodtøj af læder og dets datering ca. 1250-1500, i Hikuin 14, 30 artikler til Olaf Olsen på 60årsdagen 7. juni 1988, s. 61-78. Højbjerg 1988.
- Koch, Hanne Dahlerup (1996a): Keramik-kronologi i Holbæk, i Museet for Holbæk og Omegn. Skrifter 3, s. 4-45. Holbæk 1996.
- Koch, Hanne Dahlerup (1996b): ROM 1679. Algade 1994-95 incl. Lille Gråbrødrestræde. Upubliceret udgravningsberetning. Roskilde Museum 1996.
- Koch, Hanne Dahlerup (1997a): Ahlgade 15-17, Holbæk. Den arkæologiske udgravning, i Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og historie 1994-95. Kbh. 1997.
- Koch, Hanne Dahlerup (1997b): ROM 1351/90. Provstevænget 1994. Upubliceret udgravningsberetning. Roskilde Museum 1997.
- Kristensen, Hans Krongaard: Var stenhuse sjældne i middelalderen? i MIV 10, 1980, s. 30-35. Viborg 1981.
- Liebgott, Niels-Knud: Dansk middelalderarkæologi. Gylling 1989.
- Mikkelsen, Hans: Fra bronzealder til beskyttelsesrum, i ROMU 1994, s. 25-34. Roskilde 1995.
- Nielsen, Ingrid: Topografiske problemer i det middelalderlige Roskilde III: Bebyggelsen langs Algade og Skomagergade, i Historisk årbog fra Roskilde amt 1979, s. 59-77. Roskilde 1979.
- Nielsen, Ingrid & Schiørring, Ole: Roskildes middelalder på kort, i 13 bidrag til Roskilde by og egnshistorie, s. 93-110. Red. af Birkebæk, Frank A. Roskilde 1979.
- Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis (*Rep*). 1. rk. udg. ved Kr. Erslev, 2. rk. udg. ved William Christensen. Kbh. 1894-1939.
- Robinson, David Earle & Harild, Jan Andreas: Arkæobotaniske analyser af jordprøver fra Sct. Peder Stræde og Algade, Roskilde. NNU Rapport nr. 8, Kbh. 1996.
- Roskilde Kapitels Jordebog 1568. (*Ros.kap.Jordebog*). Udg. ved J. O. Arhning. Kbh. 1965.
- Steenberg, Jan: Studier i dansk og nordtysk Teglstensarkitektur i 13. Aarhundrede. Kbh. 1935.
- Wienberg, Jes: Dendrokronologi og kildekritik – om dateringen af Stora Köpings kirkes romanske ombygning, i Meta 88, nr. 1-2, s. 70-82. Lund 1988.